

Neményi Kázmér

ÚJ SZEMPONTOK AZ OLASZ DEKADENTIZMUS ÉRTÉKELÉSÉBEN

Az olasz dekadentizmusnak, ennek az európai "dekadens" művészetekkel kapcsolatot felmutató, a sajátos olasz kulturális fejlődés következtében mégis inkább önálló, nemzeti jellegű művészeti irányzatnak újjáértékelése, illetve az újjáértékolés igénye a fasizmus utolsó éveiben alakult ki. A dekadentizmus új megközelítését elsőként Walter Binni: La poetica del decadentismo /1936/ című tanulmányában találhatjuk. Binni esztétikai és történeti szempontok alapján kísérletet tett mind a gentilianus, mind a crocei értékrend felülvizsgálására a dekadentizmussal kapcsolatban, s ezzel elindította azt a kritikai-irodalomtörténeti folyamatot, amely a századforduló olasz kultúrájának teljes revízióját eredményezte. A dekadens irodalom új szempontú megközelítése beletartozik tehát abba az 1945-tel kezdődő kritikai hullámba, amelyben - elsősorban marxista irodalomtörténészek munkásságának köszönhetően - az egész olasz kulturális örökség komplex vizsgálata folyik, s amely folyamat napjainkig tart.

Az olasz dekadentizmus-kutatás ennek következtében átfogó kritikai vizsgálat része, amelyben azonban - elsősorban a vizsgált kor közelsége, valamint a dekadentizmus politikai aspektusai miatt - ideológiailag ellen-

tétes szempontok erősebben ütköznek, mint az olasz irodalom korábbi korszakaival kapcsolatban.

Az olasz dekadentizmusnak, mint kulturális-irodalmi jelenségnek kérdései ugyanis nemcsak a mai, hanem a 20-30-as évek idealista irodalomtörténészeit is foglalkoztatták, nem is szólva a kortárs - századforduló - irodalomkritikájáról. Ennek következtében az újjáértékelés igénye nem azért lépett föl, mintha a dekadentizmus kritikailag feldolgozatlan lett volna, hanem azért, mert a dekadentizmust - és elsősorban annak három fő képviselőjének tekintett D'Annunziót, Pascolit és Fogazzarót - irodalomtörténetileg teljesen lezártak, életműüket feldolgozottnak, rendszerezettnak tekintették. Amikor tehát az olasz dekadentizmus átértékeléséről beszélünk, szem előtt kell tartanunk, hogy a kritikai érdeklődés nem új tények feltárására, hanem elsősorban elméleti, esztétikai és ideológiai kérdések tisztázására irányul.

A következőkben azon kérdés-köröket jelezzük röviden, amelyek a dekadentizmussal kapcsolatban a mai olasz irodalomtörténetben felmerültek.

Mint már utaltunk rá, a fasiszta korszak alatti irodalomtörténet a dekadentizmus-kutatásokat szinte kizárólag a már említett három író /D'Annunzio, Pascoli, Fogazzaro/ művészetének vizsgálatára szűkítette le, s az irányzat fő vonásait, esztétikai jellemzőit majdnem kizárólag az ő művészetük alapján határozta meg. E módszer következménye természetesen leegyszerűsített általánosságok, hamis sztereotípiák elterjedése lett, melyek

közül meg szeretnénk említeni néhányat. Azzal, hogy a dekadentizmust mint irányzatot teljesen azonosították a már említett három művész munkásságával, természetesen "fénykorát" is azonosnak tekintették D'Annunzio, Pascoli és Fogazzaro sikereinek évtizedeivel: így a dekadens-hullám időbeni kiterjedését D'Annunzio: Il piacere /1889/ című művének megjelenése és a Futurista Kiáltvány /1909/ közzététele közötti időszakra korlátozták. Tekintettel arra, hogy az európai irodalmakban általában, de elsősorban az olaszhoz közelálló francia irodalomban az ún. dekadens-áramlat a nyolcvanas években zajlott le, dekadens motívumok, szemlélet feltűnését D'Annunzio, Pascoli költészetében nem az olasz költészet belső fejlődésének, hanem kizárólag idegenből való kölcsönzésnek, a kozmopolita szellem megnyilvánulásának is tulajdonították. Mintegy fél évszázadig figyelmen kívül maradt, hogy az olasz dekadentizmusnak hazai előzményei voltak /scapigliatura lombarda/, s hogy utóélete jóval tovább terjedt, mint a futuristák feltűnése /a crepuscolarismo-ig/. A dekadentizmusnak időben, néhány költőre és elsősorban a költészetre való leszűkítése azzal a következménnyel is járt, hogy a századfordulóban feltűnt, két világirodalmi szempontból is jelentős olasz prózaíró, L. Pirandello és Svevo művészetét nem illesztették be a dekadens vonulatba, előbbi kizárólag drámaíróként kezelve, utóbbit teljesen figyelmen kívül hagyva.

Látszólag csak terminológiai probléma, lényegét

tekintve mégis inkább értékitélet húzódik meg a dekadentizmusnak az olasz irodalomtörténet szótára szerint pejorativ értelemben való használata mögött. /A dekadensnek a hanyatlóval való társítása olyannyira sablonná vált, hogy még a második világháború utáni marxista kritikában is fel-feltűnik./ A dekadentizmusnak a költő és a költészet hanyatlásával való azonosítása mindenek előtt Benedetto Croce-től indult el. Croce több, erősen vitatható tanulmányt vagy inkább pamfletet írt G. Pascoliról. Pascoli költészetét nemcsak a "tisztá művészet", a "poesia-non poesia" merev kategóriái alapján marasztalta el, hanem azon az erősen vitatható alapon is, hogy - szerinte - az olasz irodalom utolsó nagy, harmonikus életművet létrehozó költője Giosué Carducci volt, utána az olasz költészet hanyatlásnak indult. Kortárs költőkről írt kritikáiban a "Carducci-mérocét" alkalmazva, minden olasz költőt hanyatlónak, alacsonyabb értékűnek bélyegzett meg, sőt azt is hirdette, hogy az olasz irodalomban nemcsak az utolsó "nagy költő", hanem az utolsó "egészséges" költő is Carducci volt, őt a modernnek, a "beteges, elfajzott dekadensek" követték. Azt hisszük, nem kell külön hangsúlyozni, hogy olyan tekintélynek, mint B. Croce véleménye még akkor is kritikusok nemzedékének szemléletét befolyásolta, ha ez a vélemény - enyhén szólva - nagyon is egyoldalú volt. Mindezek következtében a huszadik század első felének olasz irodalomtörténetében a dekadentizmus úgy jelenik meg, mint az olasz

irodalom egy rövid epizódja, amelyben nagyon sok a nemzetietlen, és a negatív vonás. Ezt a szemléletet kellett a második világháború utáni kutatóknak kiigazítani. Ezek a kutatások tehát az olasz dekadentizmus periodizálására, esztétikájának pontos meghatározására, filozófiai irányzatokkal való kapcsolatainak kimutatására irányultak.

Ami a periodizálást illeti, a módosítás annak az új szempontnak figyelembe vételével történt, amelyre marxista kutatók - elsőként A. Gramsci - mutattak rá. Ezek szerint dekadentizmus és verizmus kapcsolatának új mozzanatait figyelembe véve kell a dekadens hullám feltűnésének időpontját megállapítani. A korábbi álláspont/ok/ szerint a dekadentizmus idealista filozófiai alapon álló reakció volt a pozitivistá töltésű naturalizmusra. A kérdés több jeles szakértője /W. Binni, N. Sapegno, C. Salinari, G. Petro-
nio/ több tanulmányban vonta kétségbe ezt az álláspontot, kimutatva, hogy a dekadentizmus és a verizmus csak esztétikájuknak extremitásaiban állnak szemben egymással, nagyon sok azonos vonásuk is van. Hiszen maga a verizmus teoretikusa, 1898-ban kiadott Gli ismi contenporanei című munkájában kénytelen tudomásul venni: "Tutto il contenuto e possibile a patto che egli prenda forma vitale per via dell'immaginazione creatrice", amely kétségtelenül bizonyítja, hogy maga L. Capuana is kénytelen tudomásul venni a dekadens esztétika bizonyos elemeit.

A dekadens hullám új periodizálásának jegyében került sor a Cronaca bizantina, a mozgalom első elméleti

folyóiratának kritikai feldolgozására. A folyóirat, melynek korábban figyelembe nem vett, jelentős szerepe volt a dekadentizmus esztétikájának kidolgozásában, maga köré gyűjtötte a korszak szinte valamennyi jelentős költőjét, íróját, még magát G. Carduccit is, akinek egyik verséből vett idézet szerepelt a címlapon:

Impronta Italia domandava Roma,

Bisanzio essi le han dato.

A címben szereplő "Bizánc" kétségtelenül utal a folyóirat "dekadens" jellegére.

A Cronaca bizantina teljes anyagának feldolgozása véglegesen tisztázott néhány kérdést. A folyóirat alapításának éve: 1881. A dátum egyben az olasz dekadentizmus kezdetének időpontja is, majd egy évtizeddel korábbi tehát, mint az irodalomtörténetben addig általánosan elfogadott volt. Az olasz dekadentizmusnak, mint kulturális jelenségnek meghatározását illetően a figyelem a korábbi - elsősorban poétikai - szempontoktól a jelenség kulturológiai szempontjainak figyelembe vétele felé fordult. /Elsősorban G. Petronio kutatásainak köszönhetően./

Az új szempontok következetes érvényesítése szerint a dekadentizmust az olasz irodalomban nem szabad csak esztétikai kategóriaként értelmezni, hanem olyan kulturális modellnek kell tekinteni, amelyben a művész és társadalom, művész és alkotás viszonya a modern kor által felvetett kérdések alapján rendeződik át. Az olasz irodalomban a dekadensek hirdették meg elsőként - még ha bizonyos el-

lentmondásokkal is - hogy a művészet nem más, mint az alkotó munka produktuma, ugyanolyan árucikk, mint a kapitalista társadalom egyéb termékei. A művészet áru-jellege természetesen az "eladhatóság" kérdését is felvetette, s így a művésznak először kellett szembenéznie "fogyasztójával", az olvasóközönséggel is. A kérdésnek már csak a felvetése is döntő szemléletbeli változást jelent a XIX. század olasz irodalmárainak mentalitásához viszonyítva. Az olasz irodalom ugyanis még akkor is, amikor kimutatható társadalmi hatása volt - pl. a Risorgimento nemzeti romantikájában - mereven kitartott "elitjellege" mellett, az irodalom fogyasztói, az olvasók rendkívül szűk réteget jelentettek. A dekadentizmusnak egy egész korszak kultúráját befolyásoló tényezőként való értelmezése alapján több olyan kérdésre is választ lehetett kapni, amelyre korábban magyarázatot nem találtak. Többek között feloldható a látszólagos ellentét a dekadens hullám két legjelentősebb költője: G. D'Annunzio és G. Pascoli között. D'Annunzio ugyanis, aki a nietzschei felsőbbrendű-ember koncepciót alapul véve, kialakította a "felsőbbrendű olasz nemzet" nacionalista tézisé, aki műveiben a művész kivételes társadalmi helyzetét hirdeti, misztikummal fokozza a reneszánsz szépség-eszményt, látszólag távol áll attól a G. Pascolitól, aki vele szemben a "kisgyerek" poétikát hirdeti, aki a "felsőbbrendű nemzettel" szemben a "proletár-nemzet" téziséet dolgozza ki. Holott a mai értelmezés szerint a két költő elvei, poétikája tulajdonképp azonos eredetűek: a dekadens költő i-

deológiai, morális alapállásának közös eredetű megnyilvánulásai. D'Annunzio bonyolult költői világának egyik fő jellemzője az állandó változtatás-képesség, a felsőbbrendű ember mítosza mellett Pascoliéhoz hasonló tolsztojánus humanizmus is megtalálható nála. Míg D'Annunzio a művész szerepét mitizálja, ugyanúgy misztikus elemekkel ruházza fel Pascoli a vidék kisparasztjait és kispolgárait, s őket ugyanúgy szembeállítja a parazita arisztokráciával és a korrupt kapitalizmussal, mint D'Annunzio. Pascoli pacifizmusa ugyanolyan felületesen általános, mint D'Annunzio felsőbbrendű nemzet-koncepciója. D'Annunzio nacionalizmusa a hódító háború eszméjét propagálja, Pascoli nacionalizmusa a "proletár nemzetet" - az olasz népet - kivonja az osztályharc szabályai alól, s ezzel tulajdonképp ugyanazt a politikai célt szolgálja. Eltérő poétikájuk, eszméik tulajdonképpen ugyanannak az éresemek különböző oldalai.

Az olasz dekadentizmus képviselőire általában jellemző újító szándékuk, a fennálló politikai rendszerrel szembeni elégedetlenségük. Elégedetlenségük, türelmetlenségük /amely korántsem forradalmi/ oka annak felismerésére, hogy az olasz értelmiség, amely a Risorgimento társadalmi és politikai bázisát adta, az új állam létrejötte után jelentőségét, vezető szerepét elveszítette. Ennek felismerése ösztönzi őket, új, polgári olvasóközönség megnyerésére, akiknek "vezetői" kívánnak lenni, határozottan bírálva az őket kisémmiző liberális-kapitalista rendszert. A dekadensek elégedetlenségük által hajtva művész és társadalom új struk-

túrát keresik, ehhez sokszor a meghökkentés eszközeként avantgard jellegű kifejezésformákat használnak fel. Mindez azt a célt szolgálja, hogy a művésznak társadalmi szerepe felértékelődjék. E cél érdekében folytatják hangos vitáikat romantika és verizmus ellen, az új költői modell is ennek a szellemében születik meg. Vallják, hogy kizárólag a költészet képes kapcsolatot teremteni ember és világ között, s nem a politikus, vagy a pozitivistákultúrában fetisizált tudós, hanem egyes-egyedül a művész, a költő képes a szellem új, ismeretlen területeit feltárni.

Ezek a világos elvek tehát nem egy-két művész egyéni állásfoglalásai, hanem olasz költők, írók egész nemzedékének meggyőződését fejezik ki. A bizonyító anyagot a kutatók a Cronaca bizantina anyagának kritikai feldolgozása útján mutatták ki. Az olasz irodalomtörténetben általánosan elfogadott volt pl. hogy a "bellezza" D'Annunzio által felfedezett és népszerűsített dekadens esztétikai kategória. A folyóirat feldolgozása kimutatta, hogy a híres regény /Il Piacere/ megjelenése előtt általánosan használt, vitatott és többnyire elfogadott volt ez a "szépség-ideál", amelyet a költők egész sora természetes motívumként használt fel. A "bellezza" a dekadensek értelmezésében nem merő platonizálás, hanem a szépségnek olyan kultusza, amelyet a "harcos esztétáknak" /esteti militanti/ minden erővel hirdetni és terjesztetni kell. S végül a szintén D'Annunzionak tulajdonított háború-harc költői motívum,

/mint az olasz dekadens művészet egyik aspektusa/ sem az ő felfedezése: dekadens költők kelléktárában már a nyolcvanas évek elején megtalálható.

A felsorolt példákból kitűnhet, hogy a mai kutatások alapvetően módosították az olasz irodalomtörténet dekadentizmus-képét. Megállapítható, hogy a dekadens hullám a nyolcvanas évek elején kezdődik Olaszországban, azonos időben a francia dekadensek jelentkezésével. Mindez természetesen a franciából való átvétel kérdését is megkérdőjelezi. Sok esetben azok a motívumok, melyek eddig idegenből való átvételnek tűntek, tulajdonképpen az olasz költészet belső, autonóm fejlődésének következményei.

A dekadens, dekadentizmus terminusokat tehát az olasz költészet vonatkozásában sokkal szélesebb értelemben kell használni, mint egyéb európai irodalmakra vonatkozóan.

A dekadentizmus költői vetik fel elsőként az olasz irodalomban költő és társadalom, irodalom és olvasóközönség kapcsolatának kérdéseit, amelyek a huszadik században az irodalom többször visszatérő - de meg nem oldott - kérdései maradnak. A dekadentizmus-kutatások új eredményei meggyőzően bizonyítják, hogy az olasz dekadentizmus egyáltalán nem a költészet és irodalom "hanyatlását", hanem az új olasz állam kultúrájának egyik legvirágzóbb szakaszát jelentik.